

NEOLIBERALISMUL — CONSIDERAȚII TEORETICE (I)

ADELA DELIU*

Abstract. *Neoliberalism represents a distinct stage in the current evolution of liberalism. This study presents the general frame of social liberal emancipation, the significance and purpose of the welfare state and the arguments regarding the process of rethinking liberalism in the context of the present crisis.*

Keywords: *neoliberalism, social liberalism, liberalism of assistance, welfare state.*

Geneza, afirmarea și transformările ulterioare ale liberalismului au fost determinate de factori exteriori, precum condițiile social-istorice și evenimente cu mare impact politic, economic și ideologic, și, deopotrivă, de cerințe de adaptare teoretică la schimbări, de necesitatea reevaluărilor și reconstrucției conceptuale impuse atât de amendamentele valide ale adversarilor, cât și de propriile limite teoretice sau „disfuncții organice“.

Contextul și motivația redefinirii liberalismului

Dacă societatea modernă, reprezentată mai ales de țările vest-europene și de S.U.A., s-a dezvoltat „la parametrii care s-au apropiat cel mai mult de proiecția doctrinară consacrată de liberalismul clasic“, societatea actuală, mai exact, cea care acoperă secolul al XX-lea, cunoaște o multitudine de schimbări în care alternează momentele de progres cu momentele de criză profundă. Ceea ce se detașează net este „succesiunea de traume“ și tragedii trăite de omenire, traume care prin crizele declanșate și mutațiile produse au afectat „credibilitatea, influența și audiența liberalismului“¹.

Drept urmare, era imperios necesară tranziția la un nou tip de liberalism capabil de adaptare a principiilor clasice ale liberalismului la noua realitate socio-politică și de „*refundamentare* a teoriei liberale în spiritul exigențelor practico-

* Cercetător științific principal gr. III la Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române.

¹ Constantin Nica, *Opțiunea neoliberală*, București, Editura Institutului de Teorie Socială, 1997, p. 17.

politice și ideologice, propriu stadiului atins de capitalismul matur și tendințelor posibile/previzibile de devenire a acestuia².

Secolul al XX-lea a găzduit experiențe diverse. Acestea și-au pus amprenta și asupra evoluției liberalismului concretizată în procese și tendințe care, pe de o parte, exprima o anumită consecvență cu orientarea liberală, iar, pe de altă parte, amendau proiecte teoretice precum rolul minimal al statului și competențele sale sau practici și proceduri incompatibile cu democrația reprezentativă. Datorită schimbărilor petrecute, instituțiile și procedurile democrației sunt puse în discuție cu scopul implicit de a servi interesele cetățenilor, fără discriminări sau decizii arbitrare. Interogațiile, în bună măsură, nu reprezintă doar un exercițiu teoretic, ci vin din lumea reală în care se intersectează interese și aspirații diferite și în care se manifestă nemulțumiri și se exprimă, deopotrivă, dezideratul bunei conviețuiri.

Crizele secolului trecut, dar și criza actuală, manifestate în forme variate în plan economic și financiar, politic, social și cultural, au evidențiat faptul că societatea nu răspunde automat măsurilor și deciziilor politice. Mai devreme sau mai târziu, se confirmă, alteleori se infirmă, măsuri politice, așa cum s-a dovedit în cazul sistemului economic planificat și dirijat sau în cazul economiilor care au supralicitat piața liberă. În acest sens, nu mai există niciun dubiu asupra ineficienței economice centralizate, așa cum nu există nici convingerea că sistemul liber al pieței garantează automat succesul previzionat. Nimeni nu neagă astăzi rolul și avantajul economiei de piață, mai ales când aceasta este abordată realist. Criza actuală, deși este legată de dificultățile de a gestiona globalizarea, este, cu siguranță, efectul aplicării unor principii liberale, a unui liberalism ajuns în impas ideatic și pragmatic și/sau „rezultatul unei paradigme și a unui mod de a face politică publică”. Concret, nu s-a înțeles că „piețele ce funcționează bine nu echivalează cu lipsa de reguli/reglementări și că minusculizarea intervenției publice în economie poate deveni lesne contraproductivă”³. Criza pe care o traversăm este o „criză de epocă”, cu date noi și manifestări specifice care relevă două atitudini total diferite față de piață: una care aparține Vestului, prin care s-a fetișizat piața; alta practică și cultivată de Est, prin ignorarea sau minimalizarea ei. Pe acest fundal incert sub aspectul evoluției și stabilității lumii actuale, liberalismul are datoria de a contribui la perfecționarea cadrului de funcționare a pieței libere și, împreună cu celelalte orientări politice interesate, de a reconfigura rolul statului și a instituțiilor aferente, pentru a evita derapaje periculoase ce pot amenința viitorul democrației.

Traseul istoric și doctrinar al liberalismului este inevitabil legat de marile transformări pe care le-a parcurs Europa în acest secol, de ceea ce Constantin Nica numește în lucrarea *Liberalismul din România — teorie și practică, Vol. IV: Renașterea liberalismului și pluralismul democratic* cele trei „cicluri politice” (autoritar-totalitar, relansarea și reconstrucția democrației neoliberale, ultraliberalismul) în care liberalismul este obligat să acționeze, să reacționeze și să se

² *Ibidem*, op. cit., p. 198.

³ Daniel Dăianu, „Criza obligă la reconsiderarea globalizării”, *Revista 22*, nr. 8 (989), 17-23 februarie 2009.

metamorfozeze⁴. Toate aceste schimbări reflectă complexitatea proceselor economice și sociale și, deopotrivă, „ineficiența mecanismelor de autoreglare de a controla și stăpâni aceste procese”⁵.

Neoliberalismul a început să se afirme pregnant după al doilea război mondial, fiind perceput adesea ca o tentativă de regândire a liberalismului clasic și, mai ales, ca o corecție a ultraindividualismului. Motivația esențială nu era nicidecum una conjuncturală, întrucât existau suficiente argumente pentru a se impune. La modul general, ea era susținută de dezacordul dintre principiile teoretice invocate în discursuri și realitatea politică tensionată și, totodată, de incapacitatea liderilor și a ideologilor de a atenționa și anticipa pericolele care amenințau societatea și democrația. Explicit, această motivație este relaționată, pe de o parte, cu fenomene grave precum ascensiunea mișcărilor extremiste și ofensiva ideologiilor totalitare, pe fondul fragilizării sistemului democratic, iar, pe de altă parte, cu necesitatea de a opera modificări de substanță la nivelul instituțiilor, dar și la nivelul mentalităților. Astfel, sunt prezentate și justificate măsuri de investiție a statului cu „funcții pozitive”, funcții de intervenție și reglare a economiei și, deopotrivă, de reconsiderare a raporturilor dintre stat și democrația reprezentativă și, nu în ultimul rând, este semnalată obligația de a acționa pentru stoparea declinului autorității la nivelul instituțiilor de bază ale statului și a crizei morale care risca să pună sub semnul îndoielii chiar fundamentul axiologic al liberalismului. Toate aceste motive aveau drept țință preîntâmpinarea tuturor crizelor, respectiv funcționarea optimă a economiei, evitarea mișcărilor de protest, prin atenuarea inegalităților și consolidarea coeziunii sociale și, în egală măsură, întărirea democrației și a statului de drept. Sarcina asumată, dar și contestată a îndeplinirii acestor obiective esențiale a revenit neoliberalismului sau liberalismului social.

Neoliberalismul a rezultat din restructurarea și regândirea liberalismului clasic. Acest proces, care a demarat după al doilea război mondial, s-a produs sub dublu aspect: primul viza selectarea, reevaluarea și adaptarea sistemului de idei liberale la noul context istoric și la noile date ale realității; al doilea urmărea reconstrucția teoriei liberale în acord cu nevoile, dezideratele și noile probleme sociale. Noua identitate liberală, raportată la liberalismul clasic sau la orientările adversarilor consacrați ai liberalismului, denotă disponibilitatea neoliberalismului de a lansa noi ipoteze și principii teoretice, menite să influențeze major cursul evoluției societății și să creeze, în consecință, o nouă platformă ideologică și un aparat conceptual adecvat, în conformitate cu parametrii lumii contemporane. Aceasta nu presupunea situarea în plan secund a valorilor tradiționale, esențiale ca libertatea, proprietatea, egalitatea de șanse, ordinea constituțională, legea, statul de drept, ci exprimarea și coordonarea acestor valori în acord cu noua etapă de dezvoltare a societăților în care se mai resimt încă efectele „iluziilor liberale” și ale „confuziilor comuniste”.

⁴ Constantin Nica, *Liberalismul din România — teorie și practică*, vol. IV: *Renașterea liberalismului și pluralismul democratic*, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2008, p. 8-23.

⁵ Ovidiu Trăsnea, *Doctrine politice ale capitalismului contemporan. Studii critice*, București, Editura Politică, 1997, p. 176.

Viziunea neoliberală s-a axat în principal pe identificarea soluțiilor de creștere și dezvoltare economică, de evitare a blocajelor și diminuare a riscurilor și pe asigurarea ordinii și a securității sociale. Măsurile principale vizau: limitarea și corecția individualismului, înlăturarea inechităților și asimetriilor generatoare de conflicte, consolidarea climatului politic favorabil unei existențe decente, stabilă și prosperă. În acest sens, discursul liberal s-a concentrat asupra necesității dinamizării și coordonării economiei de piață, cu sprijinul și intervenția eficientă a statului (considerat la acea dată îndreptățit să gestioneze și să servească interesul oamenilor în sectoarele social, educațional, medical și cultural) și asupra imperativului abordării corecte și responsabile a problemei sociale, ca răspuns la cerințele societății de a fi promovate reforme privind nivelul optim de trai și securitatea lor socială.

De la statul minimal la statul implicat al bunăstării

Reticența, chiar ostilitatea reprezentanților liberalismului clasic față de stat și încrederea în mecanismele de autoreglare ale pieței libere, o încredere care dovedea încă influența „principiului meliorismului și perfectibilismului“, au fost determinate și întreținute de numeroase schimbări care s-au succedat și, în consecință, de valurile de nemulțumiri ale celor afectați de politica numită generic *laissez-faire, laissez-passer*.

Concepția tradițională despre stat, reluată și adaptată la sfârșitul secolului trecut, ca efect al crizei statului bunăstării, dar și ca urmare a încercării liberalismului de a menține cadența cu ritmul transformărilor, de a rezona cu noile cerințe ale societății, este în general tributară concepției liberale despre societate și individ. În esență, se pune accentul pe dimensiunea legalistă și constituțională a statului, singura misiune legitimă fiind aceea de a garanta și proteja drepturile și libertățile cetățenilor și de a asigura ordinea. Totodată, se subliniază ideea neutralității statului, caracterul său „pur instrumental“, așa cum democrația este considerată un mijloc pentru realizarea bunei conviețuiri în libertate⁶. „Statul neutru“ sau „statul spectator“ este cel care pune accentul cu prioritate pe elaborarea legilor generale (reglementări formale), legi care nu vizează obiective particulare sau sociale concrete, ci doar cadrul general al acțiunilor, implicit „categorii abstracte de posibilități și indivizi“. Aceste legi reprezintă argumentul principal în etalarea neutralității statului⁷.

Liberalii radicali considerau statul trebuie să rămână imparțial față de varietatea intereselor și a opțiunilor indivizilor, în speță, în raport cu invocarea a ceea ce s-a numit „binele comun“, „bunăstarea generală“ sau „interesul public“. Acest „scop social“ nu poate fi decât artificial și irelevant pentru o politică realistă, întrucât „bunăstarea și fericirea a milioane de oameni nu pot fi cântărite pe o balanță unică“. De asemenea, suprapunerea acestui scop peste „Binele general“ este apreciată de toți adversarii intervenționismului statal drept justificarea uti-

⁶ *Ibidem*, p. 56-61.

⁷ *Ibidem*, *op. cit.*, p. 56-61.

lizării acelor mijloace prin care puterea poate abuza de prerogativele ei legitime, limitând drastic și dramatic libertățile indivizilor⁸.

În registrul contestării neutralității statului, pentru a nu deveni un alibi pentru încălcarea legalității și pentru ascensiunea puterii totalitare, ideea „binelui general“, este respinsă atunci când trece drept „prezentarea «obiectivă», cu pretenții de valabilitate universală, a unei anumite idei de bine individual“, și este acceptată, cel mult, atunci când „ar urma să reflecte doar zona în care valorile și preferințele sunt compatibile“, când sfera lui „este acea zonă de minim consens“, care justifică statul minimal⁹. Mai bine de un secol, apreciază Georges Burdeau, statului liberal i s-a asociat o „imagine caricaturală“ potrivit căreia atribuțiile esențiale ale statului erau cele care limitau puterea în fața libertății. Această „imagine“ este exagerată dacă se ține cont de faptul că „formula statului liberal a fost proprie multor țări care nu au adoptat aceeași politică“ (pentru a evalua diferențele este relevantă compararea politicilor, din aceeași epocă, ale Germaniei cu ale Franței)¹⁰. Prin urmare, teoria liberală a statului neutru și minimal, deși „pare să acorde toate șansele libertății“, în fapt promovează o libertate iluzorie „în solitudine“ pentru o ființă care „nu este o existență solitară“¹¹.

Statul minimal sau „statul paznic de noapte“ a fost catalogat drept proiect inaplicabil deoarece mizează pe existența unui consens al indivizilor sau pe inexistența unor conflicte de interese. Or, aceste argumente sunt greu de susținut, fiind infirmate și de realitate.

Este cunoscut faptul că liberalismul a avut puterea de a convinge (și realitatea a confirmat acest fapt) asupra rolului economiei de piață în evoluția societății și asupra necesității limitării puterii, mai ales asupra pericolului concentrării puterii, dar s-a aflat în imposibilitatea de a argumenta că piața este suficientă pentru a corecta dezechilibre și disfuncții și pentru a soluționa problemele complexe apărute. Apar semnele revizuirii acestei poziții încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea prin atitudinea Bisericii Catolice și prin reprezentanții importanți ai curentului realist, în Marea Britanie Thomas Hill Green și în Franța, Céléstin Bouglé.

„Creștinismul social“, dincolo de ostilitatea recunoscută față de capitalism, a susținut statul în misiunea lui de a „reforma socialul“, „fără a comite păcatul intervenționismului dur“. Explicit, Biserica Catolică s-a angajat să apere interesul comun și să pună capăt dezordinii, să restaureze valorile creștine pentru „a umaniza“ raporturile sociale. Acest „reformism pontifical“ s-a asociat reformismului laic și mișcărilor solidariste din Franța, care militau pentru revizuirea urgentă a liberalismului economic, în direcția promovării justiției sociale, a repartizării echitabile a bunurilor și constituirii unui sistem de asigurări, menit să diminueze riscul social¹².

⁸ Friedrich A. Von Hayek, *Drumul către servitute*, traducere Eugen B. Marian, București, Ed. Humanitas, 1993, p. 72.

⁹ Adrian-Paul Iliescu, *op. cit.*, p. 35-39.

¹⁰ Georges Burdeau, *Le Libéralisme*, Paris, Éditions du Seuil, 1979, p. 167.

¹¹ *Ibidem*, p. 169.

¹² Évelyne Pisier, *Istoria ideilor politice*, traducere Iolanda Iaworski, Timișoara, Ed. Amarcord, 2003, p. 133.

Considerat un reformator social, dar și un exponent al unui „idealism adaptat practicilor politice“ (acest tip de idealism invocă ideea „de bine“ comun ca rezultat al cooperării deliberate, eficiente dintre indivizi)¹³, Thomas H. Green a fost preocupat de corectarea individualismului asociat adesea cu egoismul și a pledat pentru „statul pozitiv“. Preocupat să împace cerințele indivizilor cu obligațiile față de comunitate și să armonizeze sfera publică cu sfera privată, Green susține că misiunea statului este de a crea cadrul afirmării libertăților cetățenilor și de a interveni atunci când inechitatea îi îndepărtează de la respectarea legalității și a principiilor morale („realizarea eului moral“)¹⁴.

Céléstin Bouglé analizează cauzele care au determinat criza liberalismului clasic și semnalează, deopotrivă, necesitatea stopării individualismului („masca filosofică a egoismului“), prin readucerea în prim-plan a libertății morale și a solidarității. Se schițează astfel conturul unui „liberalism social“ (el a impus această sintagmă) care prin conceptele de „solidaritate“, „disciplină morală“ sau „conștiință colectivă“ face trimitere la „funcțiile active ale statului“ și la îndatoririle sociale ale cetățenilor. Prin aceste transformări ale liberalismului, care atribuie statului un rol activ în societate, de apărare a libertăților fundamentale, și de înfăptuire a justiției sociale, societatea ar intra în normalitate întrucât „ar dispărea concomitent abuzul de autoritate și excesele de inegalitate“¹⁵.

Criza statului liberal s-a datorat, în bună măsură, exceselor individualismului și disfuncțiilor pieței, considerată, de altfel, „cheia magică“ și soluția certă a tuturor problemelor societății. Acest „fundamentalism al pieței“ (expresia îi aparține lui John Gray) pleacă de la presupuziția tacită că funcționarea liberă a pieței garantează automat reușita în orice activitate. Numai că există multe activități care se derulează independent de piață sau activități în care intervine un complex de factori, chiar o „matrice socio-culturală“ care determină trăsături specifice¹⁶. Piața, afirmă Gray, este importantă și indispensabilă. Cu toate acestea, piața nu este infailibilă, iar instituțiile pieței nu trebuie „să întruchipeze dictate eterne ale dreptății“. Acestea „promovează bunăstarea umană în măsura în care oferă indivizilor și comunităților cu scopuri și interese diferite sau incompatibile posibilitatea să negocieze spre a obține avantaje reciproce“¹⁷. De asemenea, este apreciată și susținută atunci când nu amenință stabilitatea comunității și securitatea cetățenilor, când nu contribuie la fragilizarea instituțiilor. Pe acest teren sensibil se pun bazele statului bunăstării, ca o contrapondere la pozițiile radicale ale liberalismului și ca o soluție la criza statului și, totodată, ca un răspuns la provocările venite din zona politicilor de stânga. Acesta poate fi un răspuns la întrebarea: de ce s-a schimbat poziția liberalilor față de stat?

¹³ Melvin Richter, Thomas Hill Green, în *Enciclopedia Blackwell a gândirii politice*, coordonator David Miller, traducere Drăgan Stoianovici, București, Ed. Humanitas, 2000, p. 316;

¹⁴ *Ibidem*, *Lectures on the Principles of Political Obligation*, London, Longman's Green and Co., Ltd, 1941, p. 26-27.

¹⁵ Céléstin Bouglé, *Syndicalisme et démocratie. Impressions et réflexions*, Paris, Eduard Cornély et Cie, Editeurs, 1908, p. 22.

¹⁶ John Gray, *Beyond the New Right*, New York, Ed. Taylor & Francis, 1993, în Adrian-Paul Ilescu, *op. cit.*, p. 190.

¹⁷ *Idem*, *Cele două fețe ale liberalismului*, traducere de Adina Doica, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 26.

Există încă vie credința că „responsabilitatea statului este aceea de a asigura bunăstarea, forța și gloria colectivității” care l-a desemnat. Această obligație nu este atribuită statului în general, ci statului bunăstării sau statului asistențial. Impus ca o instituție necesară a existenței sociale, ca o formă de organizare a colectivității și, deopotrivă, ca „vector de progres”, statul bunăstării a captat interesul politicianilor, preocupați de soluționarea crizelor, de armonizarea intereselor private și publice și de evoluția pozitivă a raportului dintre libertate și autoritate. În același timp, a rămas până astăzi „obiectul unor interogații presante”, întrucât „poartă în sine amenințarea totalitară”¹⁸. Independent de interesele politicianilor sau de neliniștea teoreticienilor, reforma statului era o necesitate, cu atât mai mult cu cât „teoria negativă a statului” a însemnat „abandonarea societății incapabile să se autoguverneze și autodezvolte” și a determinat anarhia și mizeria unei categorii largi de oameni¹⁹.

Statul neoliberal a urmat unei perioade frământate în care s-a impus înlocuirea individualismului cu atitudini asociate solidarismului social. Dacă în perioada anilor '20-'30 s-a consolidat statutul statului, de limitare a puterii și de apărare a libertății cetățenilor, și s-a acceptat ca necesară intervenția statului în economie pentru a-i influența creșterea economică și pentru a preîntâmpina criza sau colapsul economic, în perioada interbelică și după doilea război mondial s-au pus în evidență funcțiile pozitive ale statului exercitate, deopotrivă, în plan economic și social. Acesta a devenit, potrivit formulării lui Georges Burdeau, și „agent de solidaritate”, investit cu obligația de a-și conserva caracterul liberal dar și de a cultiva un climat de cooperare și asistență în situații de risc evident (reacții revoluționare)²⁰.

Statul bunăstării — definiții, reevaluări, critici

Sintagma *statul bunăstării* (*welfare state*) are echivalent în limba franceză *statul providență* (*l'état-providence*). Deși are o semnificație generală comună, prin rolul care i se atribuie, expresia franceză trimite la un fel de „divinitate terestră” responsabilizată cu misiunea importantă de a susține „folosirea deplină a forței de muncă, creșterea economică și justiția socială”²¹. *Welfare state*, în concepția susținătorilor săi, exprimă mai bine neimplicarea ideologică a statului, fiind asociat mai mult cu finalitatea acțiunilor sale, fără a fi puse în discuție mijloacele (acesta va fi unul dintre reproșurile aduse de Hayek statului bunăstării), cu asigurarea și administrarea bunăstării și mai puțin cu angajarea lui concretă sau implicarea în confruntări politice. De asemenea, se poate spune că această expresie s-a impus în deceniul patru al secolului al XX-lea „prin analogie cu *welfare work* și *welfare capitalism*, echivalentă cu expresia germană *Wohlfahrtsstaat* și opusă statului războiului, *warfare*”²². Formula germană din

¹⁸ François Châtelet, Évelyne Pisier, *Concepții politice ale secolului XX*, traducere de Mircea Boari și Cristian Preda, București, Ed. Humanitas, 1994, p. 547.

¹⁹ Évelyne Pisier, *Istoria ideilor politice*, traducere Iolanda Iaworski, Timișoara, Ed. Amarcord, 2003, p. 131.

²⁰ Georges Burdeau, *La Démocratie*, Paris, Éditions du Seuil 1981, p. 15.

²¹ Janine Brémond, Alain Gélédan, *Dictionnaire économique et Social*, Paris, Editions Hatter, 1990, p. 87.

²² Ioan Mărginean, Prefață la Pierre Rosanvallon, *Noua problemă socială*, traducere Gabriela Cămară, Iași, Institutul European, p. 5.

care derivă sintagma *welfare state* a fost folosită încă de la început pentru a denumi o variantă a concepției despre „statul polițienesc (*Polizeistaat*)“ și „pentru a descrie aspectele mai favorabile ale guvernării din secolul precedent“. Afirmarea acestei concepții a început în 1870, grație „universitarilor germani“, numiți „socialiștii fotoliului“, și „a fost pusă în practică de Bismarck“. Exemplul german va influența Anglia, prin politica socială inițiată de Lloyd George și William Beveridge și prin concepția unor teoreticieni precum A.A. Pigou (reprezentativ pentru școala numită *welfare economy*) și L.T. Hobhouse (exponent al social liberalismului). În Statele Unite, F.D. Roosevelt preia elemente din politica lui Bismarck și Lloyd George în ceea ce s-a numit *New Deal* sau politica „noului curs“²³.

Definirea și interpretarea statului bunăstării au fost departe de realizarea unui punct de vedere unanim acceptat. În general, dificultatea de a formula un răspuns clar, neechivoc și inatacabil este, practic, dificultatea de a aduce la un numitor comun diversitatea concepțiilor despre stat. În același timp diferențele au fost legate de formularea sau evaluarea unor principii și de asocierea statului bunăstării cu realitatea socială, în general, și cu programele politice, în special. Astfel, discuțiile și controversele teoretice s-au derulat în câteva planuri, respectiv la nivelul principiilor, practicii politice sau la nivel instituțional.

Un număr relativ mare de teoreticieni au văzut în statul *bunăstării* un „stat compensatoriu“, un stat asigurator sau „statul serviciu“ care „furnizează“ protecție socială, gestionând riscurile care amenință stabilitatea socio-economică. Beneficiile implicării acestui tip de stat paternalist se reduc la apărarea și garantarea drepturilor esențiale (dreptul la muncă, la ajutor de șomaj, la asistență medicală sau la educație) și vizează mai puțin bunăstarea „redefinită în termenii autonomiei personale și ai respectului de sine“, într-o societate „aspirațională“, cum o numește Anthony Giddens. De precizat este faptul că, din perspectiva reconsiderată a social-democrației, Giddens atribuie statului bunăstării două semnificații distincte. Pe de o parte, este vorba de *preventive welfare* sau de politica care acționează la nivelul cauzelor care afectează bunăstarea, pe de altă parte de *positive welfare* sau de direcționarea bunăstării spre împlinirea obiectivelor propuse de fiecare individ²⁴. Cea de-a doua semnificație, invocată astăzi destul de des, accentuează rolul activ al statului care depășește stadiul de administrare a regulilor și de distribuție pentru crearea cadrului și a oportunităților necesare împlinirii scopurilor individuale sau de grup. Într-un sens apropiat, interpretează și Pierre Rosanvallon statul providență a cărui „paradigma asiguratorie... este acum pe punctul de a se epuiza“. Aceasta, întrucât socialul „nu mai poate fi înțeles doar în termeni de risc“, iar asigurările sociale „nu mai constituie un punct de agregare al progresului social; de acum încolo ele acoperă doar o parte a câmpului numit social“²⁵. În consecință, statul nu este o instituție caritabilă sau un

²³ Friederich A. Von Hayek, *Constituția libertății*, traducere Lucian Dumitru Dârdală, Iași, Institutul European, 1998, note, p. 513.

²⁴ Anthony Giddens, *Europa în epoca globală*, traducerea Corina Hădăreanu, București, Editura Ziua, 2007, p. 143-146.

²⁵ Pierre Rosanvallon, *op. cit.*, p. 33-37.

„stat providență selectiv, ci statul activ fundamentat pe o nouă cultură politică a solidarității”²⁶.

O altă încercare de clasificare a definițiilor statului bunăstării aparține și cercetătorului polonez Sylvester Zawadski, care identifică două tipuri de definiții, implicit două tipuri de abordare: definiția sintetică, axată pe evidențierea scopului statului și definiția descriptivă care relevă direcțiile de acțiune ale statului. În primul caz, autorul menționat invocă definiția economistului francez J. Rueff care identifică statul cu „fabricantul de bunăstare” și definiția teoreticianului D.G. Neil care susține că obiectivul central al statului este acela de a sprijini bunăstarea cetățenilor săi. În cadrul definițiilor numite descriptive, referirile vizează definiția lui W.A. Robson prin care statul urmărește asigurarea unui nivel minim de existență și a unui nivel de egalitate socială, economică și politică, în baza unui drept „natural” și definiția lui M.P.O. Purcell care atribuie statul bunăstării acelei societăți care se apropie destul de mult de modelul socialist (sistem de asigurări, servicii gratuite, venituri echilibrate prin reșezarea impozitelor, ocuparea deplină a forței de muncă)²⁷.

Statul bunăstării sau *welfare state*, inserat în noua concepție liberală, a fost considerat de unii comentatori drept o alternativă la socialism și fascism, iar după al doilea război mondial „calea de mijloc” între socialism și capitalismul liberal, cale fundamentată teoretic pe „posibilitatea împăcării individualismului și colectivismului” și a armonizării libertății și egalității²⁸. În această interpretare statul bunăstării se prevalează, precum statul administrator, de umanism, pluralism și reformism. Reformismul constituie axa centrală care apropie proiectul liberal și socialist, fără a fi anulate distincțiile și nici disputele politice. Reformismul „este discursul care legitimează intervenția etatistă”, cu scopul explicit de a evita mișcări sociale violente și de a impune extinderea drepturilor individuale la nivelul drepturilor sociale²⁹. Această concepție a permis interpretarea neoliberalismului drept „o formă nemarxistă de socialism”, în primul rând datorită accentuării dreptății sociale, a importanței acordate „repartiției echitabile a recompenselor sociale”³⁰.

Fără a nega aceste bune intenții de „raționalizare a economiei de piață”, transformate în obiective prioritare ale statului, de accelerare a creșterii economice (o contribuție importantă a avut-o *Teoria generală a ocupării forței de muncă, a dobânzii și a banilor*, a economistului britanic John Maynard Keynes) și de asigurare a condițiilor de existență decentă, prin programe de „securitate socială” (William Beveridge a avut un rol major în redimensionarea statului bunăstării prin rapoartele scrise pentru guvern, *Social Insurance and Allied Services* (1942) și *Full Employment in a Free Society* — (1944), nu putem ignora faptul că realitatea, prin complexitatea ei, sfidează logica unor construcții teoretice, semnalând fie caracterul utopic și iluzoriu al soluțiilor propuse, fie substratul intereselor partizane. Și în cazul liberalismului societatea nu asimilează „perfect” teo-

²⁶ Ioan Mărginean, prefață la *op. cit.*, p. 10.

²⁷ Ovidiu Trăsnea, *op. cit.* 198.

²⁸ *Ibidem*, p. 196.

²⁹ François Châtelet, Évelyne Pisier, *op. cit.*, p. 150.

³⁰ Raymond Plant, *Social-democrația*, în *Enciclopedia Blackwell*, 2000, p. 665.

ria liberală (ca orice teorie este și ea destinată să fie supusă criticilor și reevaluărilor), fapt constatat în practica politică în modul de aplicare a principiilor și în funcționarea instituțiilor. Confirmarea este dată de crizele pe care le-a traversat liberalismul, în general, și criza statului bunăstării, din perioada anilor 1975-1980.

Criza statului bunăstării, analizată de Pierre Rosanvallon în lucrarea *La crise de l'état de providence* (1981), este în fapt o triplă criză: *financiară*, prin depășirea cotelor acceptabile pentru cheltuielile publice și a nivelului de impozitare, *ideologică* sau de legitimare, datorită „efectelor perverse” cauzate de regimul birocratic și criza *filosofică*, analizată pe larg în *Noua Problemă Socială* (1995), care se ocupă de problema reprezentării și organizării solidarității și de problema redefinirii drepturilor sociale.

Dificultățile pe care le traversează societatea actuală, din ultimele două decenii ale secolului trecut și începutul secolului în care ne aflăm, atestă faptul că liberalismul a trebuit să facă față nu doar atacurilor socialiștilor, ci a trebuit să răspundă mai ales provocărilor lansate de criticii doctrinei liberale. Conservatorii nu s-au limitat doar la semnalarea carențelor economice ale liberalismului. Ei au acuzat neoliberalismul, pe de o parte, pentru indiferența față de valorile tradiționale și pentru „minimalismul” spiritual și moral, iar, pe de altă parte, pentru ceea ce Hayek numea „pericolul constructivismului” identificat, deopotrivă, în „planism ca formă desăvârșită de intervenție a statului” și în aservirea libertății, prin programele de refundamentare obligatorie a solidarității și de asumare a interesului general. Ca un avertisment, Hayek reamintește spusele lui L. Brandeis care susținea că datoria fiecărui om este de a-și proteja libertatea și independența mai ales atunci când bunăvoința conducătorului este neobișnuit de mare³¹. Astăzi, se pare că acest avertisment nu mai are importanța care i s-a atribuit, de vreme ce „dorința de a fi prosper asistat de alții este mult mai mare decât instinctul de a fi liber și independent, dar supus riscului”³².

Continuând tradiția liberalismului clasic în susținerea statului minimal, și inspirat de Vilfredo Pareto în ceea ce privește teoria optimului bunăstării, de Gaetano Mosca legat de teoria pieței libere și de Kenneth Arrow care a fundamentat teoria alegerilor raționale, James M. Buchanan împreună cu Gordon Tullock elaborează teoria bunurilor publice prin care combate statul bunăstării, înțeles ca „spațiu al consensului” și instrumentul echilibrării societății sub aspect economic și social. Statul este văzut ca fiind implicat, și nu imparțial, în raport cu interesele diferite ale oamenilor și, în consecință, ca pe un spațiu al disputelor, al schimburilor și al „negocierii prețului” în piața politică. Această interpretare care îl apropie pe Buchanan și de libertarianism semnalează limitele teoriei statului bunăstării și aduce în atenție distincția dintre „statul protectiv” care are rolul de a „proteja” drepturile indivizilor și „statul productiv” care, furnizând bunuri și servicii publice, „permite comunității de persoane să sporească limitele globale ale bunăstării economice”³³.

³¹ Friederich A. Von Hayek, *Constituția libertății*, p. 267.

³² Roger Scruton, *Reason, Responsibility and Risk*, în Horia Roman Patapievic, *Omul Recent. O critică a modernității din perspectiva întrebării Ce se pierde atunci când ceva se câștigă?*, București, Editura Humanitas, 2008, p. 183.

³³ James M. Buchanan, *Limitele Libertății. Între anarhie și Leviathan*, traducere Liviu Papuc, Iași, Institutul European, 1997, p. 143.

Poziția social-democraților nu este mai rezervată față de limitele liberalismului și ale politicii promovate de *welfare state*. Dacă la o privire de ansamblu criticile vizau limitele pieței și incapacitatea de a soluționa probleme precum sărăcia, șomajul, inflația, analizele aprofundate au scos la iveală degradarea galopantă a mediului natural și social și transformarea societății, potrivit noii viziuni „bugetaristă” și „consumatoristă”, într-o piață generalizată a afacerilor profitabile, doar pentru unii. Neoliberalismul este departe de a împlini aspirațiile democratice și umaniste, de a oferi soluțiile cele mai adecvate pentru problemele acute ale contemporaneității. De aceea, critica neoliberalismului nu înseamnă negarea valorilor liberale fundamentale, ci semnalarea erorilor și denunțarea pretenției de a fi doctrina care deține adevărul și răspunsul la problemele existente. Pierre Rosanvallon analizând situația din Franța, contestă politica declarativă, cu referire la statul bunăstării în baza unor argumente care susțin deopotrivă că securitatea socială este în fapt susținută din impozitele obligatorii pe care statul le gestionează și le garantează și că statul providență a acționat în direcția anulării distincției dintre asigurare socială și asistență, acestea fiind integrate în „practici reziduale și ca protecție socială”. Asistența socială este astfel transformată în ajutor social condiționat, ajutor care se constituie într-un drept particular, distinct de drepturile sociale. Relația dintre statul protector și regimul asigurărilor sociale este grav viciată, fiind, mai degrabă, îndreptățită sintagma de „societate asiguratorie” decât cea de „stat al bunăstării”³⁴.

Liberalismul, centrat pe apărarea drepturilor și libertăților indivizilor, nu presupune negarea dimensiunii lui sociale, respectiv ignorarea adevărului că omul aparține unei comunități. În acest sens, Amartya Kumar Sen, premiul Nobel pentru economie în 1998, sublinia importanța înțelegerii libertății individuale „ca un angajament social” și necesitatea relaționării activităților individuale cu responsabilitatea exprimată în raport cu exigențele sociale³⁵. Dacă activitatea economică nu poate fi concepută în afara relaționării intereselor individuale și de grup, atunci nici funcționarea statului nu poate fi disociată de această dimensiune socială și, mai mult, nu poate fi exclusă din conexiunea (uneori tensiunea) dintre valorile umane și particulare ale indivizilor și valorile comunității. Aceasta legitimează, într-o oarecare măsură, liberalismul social și permite reconstrucția lui, dincolo de simpla „pledoarie pentru politici publice”. Provocările lumii actuale, reflectate în criza care a cuprins toate țările, obligă la o regândire a politicilor promovate, implicit la reconsiderarea și adaptarea principiilor liberale la noile date ale realității. Răspunsul la aceste provocări „depinde de dinamica internă a societății deschise care include rescrierea «contractului social» (reforma statului asistențial), flexibilizarea structurilor organizaționale ale economiei și prin forme mici, dar mai eficace, regândirea intervenției publice în societate și promovarea efortului educațional”. Deasemenea nu este exclus ca aceste direcții de reformare să includă propuneri și soluții din zone doctrinare neliberale, ca redefinirea necesară a liberalismului și vigoarea lui să însemne „recuperarea unor precepte neliberale”, de factură conservatoare și comunitaristă³⁶. Neolibe-

³⁴ Pierre Rosanvallon, *L'État en France de 1798 à nos jours*, Paris, Éditions du Seuil, 1990, p. 192-194.

³⁵ Amartya Kumar Sen, *Development as Freedom*, New York, Random House, 1999, p. XII.

³⁶ Daniel Dăianu, *Încotro se îndreaptă țările postcomuniste? Curenți economice în pragul secolului*, Iași, Polirom, 2000, p. 40-41.

ralismul a apărut din restructurarea liberalismului clasic și s-a impus din necesitatea de a susține dezvoltarea economică și securitatea socială. Astăzi, prin criza statului bunăstării, neoliberalismul pare obosit, iar întoarcerea la mecanismele tradiționale ale economiei de piață devine tot mai plauzibilă. Astfel, capătă contur ideea că „prezumția de vinovăție” a capitalismului occidental pentru criza actuală „trebuie să treacă dincolo de «mâna invizibilă» a capitalismului, în «mâna vizibilă» a statului și a monopolului monetar etatist”³⁷.

BIBLIOGRAFIE

- Dăianu, Daniel, *Criza obligă la reconsiderarea globalizării*, Revista 22, nr. 8 (1989), 17-23 februarie 2009;
- Dăianu, Daniel, *Încotro se îndreaptă țările postcomuniste? Curente economice în pragul secolului*, Iași, Polirom, 2000;
- Hayek, Friedrich A. von, *Constituția libertății*, traducere Lucian Dumitru Dârdală, Iași, Institutul European, 1998, note;
- Hayek, Friedrich A. von, *Drumul către servitute*, traducere Eugen B. Marian, București, Editura Humanitas, 1993;
- Iliescu, Adrian-Paul, *Liberalismul între succese și iluzii*, București, Ed. All, 1998;
- Trăsnea, Ovidiu, *Doctrine politice ale capitalismului contemporan. Studii critice*, București, Editura Politică, 1997;
- Bouglé, Céléstin, *Syndicalisme et démocratie. Impressions et réflexions*, Paris, Eduard Cornély et Cie, Editeurs, 1908;
- Brémont, Janine, Gélédan, Alain, *Dictionnaire économique et social*, Paris, Editions Hatter, 1990;
- Buchanan, James M., *Limitele Libertății. Între anarhie și Leviathan*, traduce Liviu Papuc, Iași, Institutul European, 1997;
- Burdeau, Georges, *La Démocratie*, Paris, Éditions du Seuil, 1981;
- Burdeau, Georges, *Le Libéralisme*, Paris, Éditions du Seuil, 1979;
- Châtelet, François, Pisier, Évelyne, *Concepții politice ale secolului XX*, traducere Mircea Boari și Cristian Preda, București, Editura Humanitas, 1994;
- Giddens, Anthony, *Europa în epoca globală*, traducerea Corina Hădăreanu, București, Editura Ziua, 2007;
- Gray, John, *Beyond the New Right*, New York, Ed. Taylor & Francis, 1993, în Adrian-Paul Iliescu, *op. cit.*;
- Green, Thomas Hill, în *Enciclopedia Blackwell a gândirii politice*, coordonator David Miller, traducere Drăgan Stoianovici, București, Editura Humanitas, 2000;
- Kumar Sen, Amartya, *Development as Freedom*, New York, Random House, 1999;
- Marinescu, Cosmin, „Jurnal de criză: Capitalism cu prezumpție de vinovăție”, *Idei în dialog*, nr. 5 (56), Mai 2009;
- Mărginean, Ioan, Prefață la Pierre Rosanvallon, *Noua problemă socială*, traducere Gabriela Cămară, Iași, Institutul European;
- Nica, Constantin, *Opțiunea neoliberală*, București, Editura Institutului de Teorie Socială, 1997.
- Nica, Constantin, *Liberalismul din România — teorie și practică, Vol. IV: Renașterea liberalismului și pluralismul democratic*, București, Ed. Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale, 2008;
- Pisier, Évelyne, *Istoria ideilor politice*, traducere Iolanda Iaworski, Timișoara, Editura Amarcord, 2003;
- Plant, Raymond, *Social-democrația*, în *Enciclopedia Blackwell*, 2000;
- Rosanvallon, Pierre, *L'État en France de 1798 à nos jours*, Paris, Éditions du Seuil, 1990;
- Scruton, Roger, *Reason, Responsibility and Risk*, în Horia-Roman Patapievici, *Omul Recent. O critică a modernității din perspectiva întrebării Ce se pierde atunci când ceva se câștigă?*, București, Editura Humanitas, 2008.

³⁷ Cosmin Marinescu, „Jurnal de criză: Capitalism cu prezumpție de vinovăție”, *Idei în dialog*, nr. 5 (56), mai 2009, p. 25-26.